

Клиент везде... или Мифы консультирующего мышления

Продолжение. Начало в № 3, 2010 г.

Консультанты, консультанты и консултаны (вместо эпиграфа и предисловия)

Люблю играть с языком, со смыслами и созвучиями. И однажды столь привычное мне слово «консультант» в процессе написания очередной статьи о проблемах невежества и шаманства в постсоветской практической психологии вдруг рассыпалось на три части: собственно «консультанты», «консултаны» и «консултаны».

«Консултаны» — понятно, от слова «султан», т. е. те психологи и психотерапевты, которые видят себя пупом мира и мудрости, а всех клиентов — и младших коллег — держат за презренных подданных, с которых надо драть три шкуры и свысока учить уму-разуму.

«Консультанты» — это от слова «путаны», т. е. проститутки, стремящиеся чем и как угодно угодить клиентам или проманипулировать ими, чтобы те снова и снова приходили к ним за советом и за счетом за обслуживание.

А консультанты — просто профессионалы, действительно помогающие клиентам решать проблемы — если последние по-настоящему этого хотят и этим занимаются.

***

Мое базовое университетское образование — историк. После университета, правда, я сразу переключился на социальную психологию и социологию, а затем и на практическую психологию, но историческое образование считаю своим большим счастьем, поскольку оно в полном смысле базовое (фундаментальное) для всего социогуманитарного знания. И еще будучи студентом-историком, я уже занимался критическим анализом исторических концепций (историографией) и теорией истории. Благодаря замечательным ученым, с которыми меня свела судьба в самом начале пути в науку, я хорошо усвоил тот принцип, что исследователь должен относиться к любой теории и любому другому продукту человеческого интеллекта как к всего лишь результату специализированного ремесла обычных несовершенных людей — и ни к чему больше. Этот принцип позволяет рассматривать все теоретические и практико-технологические гуманитарные построения с самых разнообразных точек зрения и в какой угодно плоскости, если требуется понять, как и для чего это сделано и чем объективно является независимо от заявлений и представлений их непосредственных создателей и увлеченно верующих пользователей-последователей.

При перемещении в сферу практической психологии я столкнулся с преобладанием иного типа отношений специалистов с теориями, больше напоминающего отношение верующих к догматам, чем применение науки на практике. Один из наиболее ярких случаев, позволивших явно наблюдать именно такое «религиозное» воззрение на психотерапию, был связан с именем Александра Сосланда, точнее, с реакцией завкафедры психотерапии известного медицинского вуза на содержание диссертации названного исследователя, на защите которой последней пришлось присутствовать. Ученая дама, справедливо заслуженная и уважаемая во всех отношениях, вспоминая в разговоре со мной «этого Сосланда», буквально кипела от праведного возмущения «еретическими» построениями «отступника».

И гнев ее был вызван не какими-то конкретными и серьезными научными ошибками в работе коллеги, а именно тем, что А. Сосланд посмел посмотреть на психотерапию как на продукт вполне земного рукоделия, только и всего. Желаящих подробнее ознакомиться с тем, что у него получилось, отсылаю к веселому тексту с полуакадемическим-полупопсовым названием «Фундаментальная структура психотерапевтического метода, или Как создать свою школу в психотерапии»¹.

А. Сосланд, однако, не ограничился святотатственным обращением с психотерапевтическими концепциями как с садово-огородным инструментарием, а попытался в следующих работах взглянуть на психолого-психотерапевтическое сообщество как на обычную социальную группу с определенной идеологией и интересами и с претензиями на кусок от пирога власти, — например, в статьях с названиями «Об идеологической сущности психотерапевтического сообщества»² и «О психологократии»³. Перечисленные работы легко найти в Интернете на свободном доступе, поэтому нет необходимости их здесь пересказывать.

Крайне интересно то, что при всей их провокативности по отношению к «священно-вероятельным» стереотипам психологов и психотерапевтов, указанные работы не являются предметом горячего обсуждения и оценок коллег ни на специализированном портале «Флогистон» (<http://flogiston.ru>), где они (две статьи) размещены автором, ни на каком-либо другом сетевом ресурсе. Мне, во всяком случае, не удалось найти следов дискуссий, связанных с деконструктивистскими и социологизирующими взглядами А. Сосланда на помогающую психологию.

Связано это, на мой взгляд, с несколькими причинами. Первая — слабая общенаучная подготовка и теоретическая культура основной массы практикующих консультантов и психотерапевтов. Вторая — еще более слабая социо-гуманитарная составляющая в компетенциях данной группы специалистов, особенно по части социологии. В силу первых двух причин они просто не могут на равных вступать в подобные дискуссии. Третья причина — нежелание расставаться с приятными для самолюбия и самооценки иллюзиями, образующими комплекс «душеведов» и «экзистенц-мастеров» бурения «бессознательных глубин».

И что с того? — может спросить кто-нибудь, полагая, что перечисленные «грешки» не сильно мешают практикам душеспасения оказывать страждущим эффективную помощь. Такое снисхождение было бы полностью оправдано, если бы качества мышления консультанта и свойства применяемых им методов сталкивались бы со свойствами изолированного клиента в некоем изолированном пространстве, не пересекаясь с обстоятельствами и свойствами всего реального общества. Тот факт, что консультант работает с клиентом в закрытом для других кабинете, не создает ни для первого, ни для второго некую независимую параллельную «психотерапевтическую» вселенную. Работа с сознанием и психикой человека без необходимого уровня знаний об обществе похожа на то, как если бы ихтиолог, исследуя какие-то виды рыб, игнорировал знания об океане, воде, водной растительности и прочей морской экологии.

Если же психологи хотят быть по-настоящему профессиональными и научно

ответственными человековедами, то им стоит научиться задавать много непривычных вопросов и расстаться со многими привычными мифами. Например, ставятся ли в соответствующем профессиональном сообществе в полную силу такие вопросы, как:

- Какие цели, задачи и функции помогающего консультирования (психотерапии) в социуме?

- Какую личность «конструирует» для себя тот или иной консультативный подход? Какой мир? Кто-нибудь пытался представить, что должен представлять собой человеческий мир, если верна та или иная концепция, или каким мир и люди в нем будут, если они все успешно реализуют в своей жизни те явные и неявные принципы, которые им предлагает определенный подход?

- Как работать с проблемами современной работы? Что могут теоретически и, самое главное, практически ответить психологи и психотерапевты на книгу И. Драгунской «Код завинчивания. Офисное рабство в России»⁴ с описаниями деформирующего и травмирующего психологического давления на рабочих местах в современных фирмах и гигантских корпорациях?

- Может ли система консультирования выполнять роль инструмента эпидемиологического исследования? (Телефоны доверия, кстати, имеют практику и опыт сбора данных и анализа характера обращений за психологической помощью, но мне неизвестно, чтобы кто-то серьезно занимался их сбором и анализом на хорошей социологической основе.)

- Какая часть населения хотя бы потенциально способна решать свои проблемы с использованием помощи консультанта или психотерапевта? Вопрос не финансовый, а «технический». Это примерно тот же вопрос, что и: «Какая часть населения способна существенно продвигаться в освоении основ, например, сайтостроения, воспользовавшись серией часовых консультаций специалистов?» Это уже вопрос образования, примерно такой же важности, как и обучение современных граждан пользованию компьютером и Интернетом. Но и предоставляемая психологическая помощь должна быть тогда на уровне компьютерно- сетевого хайтека — и помощь в Сети становится уже весомой сферой и по количеству запросов, и по накопленному опыту, и по перспективе неизбежного расширения онлайн-консультирования.

- Курабельны ли клиенты? Не надо ли психотерапии и консультированию уйти в образование, чтобы подготовить клиентов?

- Поспевает ли психотерапия за тем, как и куда меняется клиент как часть современного общества и воплощение современной культуры?

- И не нуждается ли клиент в предтепии, чтобы воспринять психотерапию?

- Чем себя человек движет к изменению в консультировании? Есть ли у него такие умения и такие элементы сознания и поведения, которые делают возможным требуемое переконструирование себя?

- К какой части населения применима та или иная концепция консультирования?

- Какая часть населения хотя бы потенциально может позволить себе оплачивать помощь консультанта или психотерапевта?

- И возможно ли помочь человеку полноценно исключительно в рамках традиционной индивидуальной психологии и психотерапии, не давая социальных конструктивных перспектив?

Е.Н. Волков

Фактически на сегодняшний день получается так, что в консультировании и психотерапии игнорируется самое важное в индивиде — его социальность и сама социокультурная среда со всем соответствующим содержимым и разнообразными динамическими процессами. Полностью, конечно же, социальность индивида проигнорировать невозможно, иначе вы просто не сможете договориться с ним об обмене своей услуги на его денежные знаки. В результате консультирующий разум вынужден решать замысловатую задачу — «упаковать» социум в границы изолированного индивида таким образом, чтобы представить социальные проблемы, социальные свойства и культурно-исторические обстоятельства клиента исключительно его личными заморочками. Словесное оправдание такому фокусу найти несложно — консультанту достаточно всего лишь развести руками и сказать, что он имеет дело только с отдельным человеком в рамках ограниченной компетенции и еще более ограниченных возможностей влиять на что-либо за стенами своего кабинета.

Подвох тут в том, что многие вроде бы сугубо индивидуальные проблемы в действительности являются продолжениями социальных обстоятельств, и в кабинет психотерапевта приходит как собственно клиент с хвостом социальных настроений, так и сами социальные проблемы в образе одинокой личности. Сосредоточение на индивиде неизбежно приводит к двум тесно связанным ошибкам: клиент десоциализируется в восприятии и консультанта, и своем собственном, а социальные проблемы в искаженном виде атрибутируются личности.

Тут же возникает вполне резонный вопрос: когда классики популярных направлений психотерапии создавали свои концептуальные и технологические конструкции, о чем они «бессознательно» заботились в первую очередь — о максимальном познании и эффективной помощи личности в этом сложном мире или об удобных предложениях для получения доходов под видом помощи? Второе предположение мне кажется наиболее правдоподобным, как ни грустно это признавать.

Объективно получается так, что современная психотерапия не столько помогает страдающим согражданам, сколько расчетливо извлекает выгоду из их почти беспомощного положения. Можно было сказать «спасибо» и за эффект плацебо, если бы он не был столь дорогостоящим и не сопровождался накоплением и углублением нерешаемых проблем.

Ф. Кушман, обращаясь к попыткам психоаналитиков — и всех других психотерапевтов, — уловить в теоретические сети

¹ Сосланд А.С. Фундаментальная структура психотерапевтического метода, или Как создать свою школу в психотерапии. — М.: Логос, 1999.

² Сосланд А.С. Об идеологической сущности психотерапевтического сообщества // Московский психотерапевтический журнал, 2004, № 2 (41), апрель-июнь. — С. 5-25.

³ Сосланд А.С. О психологократии // Московский психотерапевтический журнал, 2007, № 1 (49). — С. 182-199.

⁴ Драгунская И. Код завинчивания. Офисное рабство в России. — Альпина Паблишерз, 2010.

актуальні якості сучасного чело- века, прямо обвиняє ці концепції в искаженні картини соціального світу. Спочатку він описує деякі положення і спостереження я-психології Кохута, полагаючої я пустим і пропонує виключно індивідуалістичні — і в силу цього утопічні — рецепти «правильного» заповнення кавернозних просторів психики ростущого дитини душевною турботливістю батьків. Ф. Кушман вказує на слабку реалізує- мость подібних рекомендацій, а саме головне, на значно більшу роль «заповнювачів» із зовнішнього світу:

«Конструкція порожнього я в дійсності є продуктом центрального культурного парадокса... Від нашого часу очікується функціонування незвичайно автономним, ізольованим способом. Щоб досягти цього, вважається, що індивід повинен виробити здатність бути Я-удовольняючим, Я-любимим і Я-достаточним... І ще для того, щоб формувати цей тип я, як утверджують багато психологів, у індивіда з ранніх років повинна бути виховна середовище, забезпечує в значній мірі емпатію, увагу і відзеркалення... Хто повинен забезпечувати цю середовище? Якщо дорослі Я-корисні, незвичайно амбіційні, дуже обмежені як індивіди, то чому вони повинні робити вибір на користь того, щоб потерпіти Я-жертвувати і страждати, неминучі в ролі турботливих батьків? Навіть з кращими з побудованих емпатических батьківських труднощі досяжні, оскільки більшість потрібних рис конструюються поза я. Згідно Міллера... єдиним можливим результатом цієї історичної ситуації може бути покоління батьків, недостатньо компетентних для такої відповідальної ролі, і,

таким чином, покоління нащадків, поранених нарцисизмом.

...Я використовую теорію Кохута, щоб інтерпретувати сучасну епоху, тому що, як будь-яка популярна психологічна теорія, вона є артефактом, однаково освітлює і спотворює соціальний світ, який вона намагається описати... Дальша критика, особливо зауваження на те, що психологічний дискурс не тільки описує, але й активно призначає порожнечу я, відноситься до Кохута в тій же мірі, що і до інших сучасних теоретиків»⁵.

Психотерапія в своїх первісних намірах була, можливо, лише надлишком наївності і альтруїстичності, хоча й в обличчя деяких «отців-засновників». В реальній практиці спроба знайти в людині нещастя, з чим можна було б результативно працювати на індивідуальному рівні для зменшення страждань і збільшення індивідуального щастя, обернулася в багатьох випадках приписування різних фантастично соціальних варіантів цього «нещастя» і фактично тотальним введенням клієнтів в заблудження. Клієнтам прямо або опосередковано транслируються і внушаються неадекватні реальності представлення про них самих, про науку про психіку і про знання, про соціокультурну ситуацію індивідуального існування і про шляхи вирішення їх життєвих проблем.

Про точну формулювання Ф. Кушмана, «віра в вроджену, розкриваючу програму кожного унікального я підвищує цінність внутрішнього світу особистості за рахунок зовнішнього, матеріального світу». Сасс... показав, як образ Кохута є частиною контрпосвіщення і романтичних традицій експресивістської (expressivist) форми сучасного гуманізму... Ця гілка гуманістичної думки

увіковечила те, що Taylor ... назвав радикальною рефлексивністю. Данна небезпека, згідно Сасс..., складається в тому, що така незвичайна турботливість внутрішнім я призводить до знецінення соціального світу або його ігнорування за допомогою цієї ступеня, в якій він відзеркалює (я) і відповідно стає присвоєним я. Соціальне, таким чином, втрачає своє значення як матеріальна сила, і соціальні проблеми втрачають свою зв'язку з політичними діями. Тому індивіду залишається розглядати стікер на бампері: «Воображай (візуалізуй) світ у всьому світі»⁶.

Повинно зауважити, що, спробувавши консультувати більш науково, соціальним і чесним, число практикуючих спеціалістів в нинішніх умовах і при наявності рівня знань і умінь платієздатної публіки швидко скоротилося до смішного по незначності кількості. А от кількість шарлатанів і консультантів, швидше, збільшилося ще більше, хоча і сьогодні, по останнім офіційним даним, в Росії колдунів на 200 тис. більше, ніж лікарів. Боязнь навіть прикидати різницю між кількістю професійних консультантів і психотерапевтів і об'єднаної армією недопсихологів/недопсихотерапевтів і «духовно-енерго-польових цілителей».

Таке число «як без психологів» і відкритих шаманів — це і показує спроба на що-то, лише нагадує про допомогу, і показує якість суттєвої частини «як без клієнтів». Приблизно та ж картина в потребності мистецтва і науки — поспівне існування і псевдонаука йдуть на ура, а якісні продукти поки здатні сприйняти і усвоити дуже і дуже небагато.

Консультація і психотерапія в цих різновидах і формах, які користуються найбільшою популярністю одночасно як у тих, хто пропонує

таку допомогу, так і у клієнтів, в суттєвості ступеня є симптомом імпотенції сучасного людини в самоконструюванні (самостворенні) і в прийнятті відповідальності за свою життя. Чому я не говорю про самоактуалізацію? Тому що це чистий порожній міф, як раз і призначений прикрити більш благородним ярлыком укавану імпотенцію.

Які засоби протезування соціо- імпотенції пропонує сучасне суспільство? В дуже меткому спостереженні і узагальненні Ф. Кушман об'єднує дві сфери, створивши і просуваючи таку протез внутрішнього стержня індивіда, як стиль життя як рішення будь-яких проблем на рівні атомізованості особистості: рекламу і психотерапію. Обидві сфери звернені до ізольованого індивіда і не сміють торкатися серйозних соціо-економічних, культурних і політичних проблем. В обох вказаних сферах стиль життя (life style) використовується як псевдокультура, — псевдокультура, яка обіцяє негайне, ілюзорне засвоєння і «трансформацію»⁷. І реклама, і психотерапія замість зміни соціальної середовища пропонують «швидке, легке і просте» зміну ідентичності.

Реклама найбільш прямо і цинічно пропонує «ілюзорний обмін однієї життя на другу». «Для тих, хто відчужився і втратив надію на свою реальну життя, бажання споживати і прийняти нову ідентичність, нову життя, може бути дуже потужним. Використання правильною зубної пасту або відбілювача є найбільш обнадійливим і могутнім політичним секретом обіцяє споживачам, таким чином, чарівно інше, переделане (трансформоване) я». В психології і психотерапії це явлення отримало більш складні і неоднозначні форми, о чому йтиме в наступній статті.

⁵ Cushman Ph. Why the Self Is Empty: Toward a Historically Situated Psychology. American Psychologist. May, 1990, Vol. 45, No. 5. Pp. 604-605.

⁶ Cushman Ph. Why the Self Is Empty... — P. 605.

⁷ Ibid

ПЕРЕДПЛАТА НА 2011 РІК!

Здоров'я України
МЕДИЧНА ГАЗЕТА

Шановні читачі!

Передплатити наше видання Ви можете в будь-якому поштовому відділенні зв'язку «Укрпошти» за каталогом видань України 2011 р. у розділі «Охорона здоров'я України. Медицина», а також у редакції за тел. (044) 391-54-76

«Медична газета «Здоров'я України».
Тематичний номер «Неврологія, психіатрія, психотерапія»
Актуальні питання неврології, психіатрії та психотерапії

Передплатний індекс — 37633
Періодичність виходу — 4 рази на рік
Вартість передплати — 200,00 грн

Для редакційної передплати на видання необхідно:

- ◆ перерахувати на наш розрахунковий рахунок необхідну суму в будь-якому відділенні банку. Наші реквізити:
р/р 26009067020101 Київська філія АБ «Київська Русь», МФО 300108, код ЄДРПОУ 25276619
- ◆ надіслати копію квитанції, яка підтверджує факт оплати визначеної кількості примірників
- ◆ вказати адресу доставки примірників.

Наша адреса: «Медична газета «Здоров'я України», 03151, м. Київ, вул. Народного ополчення, 1
Телефон відділу передплати (044) 391-54-76,
e-mail: podpiska@health-ua.com

Дата здійснення операції		Сума:				
Платник:		Касир:				
Місце проживання:		Бухгалтер:				
Отримувач:		Контролер:				
Код ЄДРПОУ:		Контролер:				
2	5	2	7	6	1	9
Призначення та період платежу:		Касир:				
Платник:		Контролер:				
Дата здійснення операції		Сума:				
Платник:		Касир:				
Місце проживання:		Бухгалтер:				
Отримувач:		Контролер:				
Код ЄДРПОУ:		Контролер:				
2	5	2	7	6	1	9
Призначення та період платежу:		Касир:				
Платник:		Контролер:				

Повідомлення

Квитанція